

*Nəbizadə Kamran Rauf oğlu,
doktorant,
Bakı Biznes Universiteti,
E-mail: nebizadek@gmail.com
© Nəbizadə K.R., 2021*

UOT 339

KİÇİK AÇIQ İQTİSADIYYATLI ÖLKƏLƏRİN XARİCİ TİCARƏT SİYASƏTİNİN ƏSAS XÜSUSİYYƏTLƏRİ

X Ü L A S Ə

Tədqiqatın məqsədi - açıq iqtisadiyyata malik ölkələrin ölçülməsini müəyyən edən meyarlar əsasında ölkələrin beynəlxalq bazardakı proseslərə təsirini, eləcə də bu proseslərdə iştirakı zamanı əsas xüsusiyyətləri müəyyənləşdirmək.

Tədqiqatın metodologiyası - böyük və kiçik açıq tipli iqtisadiyyatın meydana gəlməsi, formalaşması və inkişafı, eləcə də açıq iqtisadiyyatın müqayisəli təhlilinə metodoloji yanaşmalar və bir çox tədqiqatçıların elmi fikirləri aiddir.

Tədqiqatın təbii əhəmiyyəti - keçid tipli ölkələrin son dövrlər Avropa Birliyinə sürətli integrasiyası müşahidə edilməkdədir. Bu integrasiya həm də keçid tipli Şərqi Avropa ölkələrinə məhsul istehsalında beynəlxalq ixtisaslaşması və ticarətin diversifikasiyası üçün geniş imkanlar təmin edir. Bu səbəbdən qlobal iqtisadiyyata qoşula bilən və kiçik iqtisadiyyata malik Avropa ölkələrinin təcrübəsinin öyrənilməsi Azərbaycan üçün mühüm önəm kəsb edir.

Tədqiqatın nəticələri - xarici iqtisadi əlaqələrin inkişafı üçün zəruri olan qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi, bu istiqamətdə beynəlxalq normalara uyğunlaşması nəticəsində iqtisadiyyatın açıqlıq dərəcəsinin diversifikasiyası və xarici ticarətdə iştirakçıların sayının çoxalması təklif edilir.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi - tədqiqat işində bir çox tədqiqatçıların elmi əsərlərinə istinad olunmuşdur. Onların fikirlərinə əsasən, açıq iqtisadiyyatın dövrü olaraq yenilənməsi və beynəlxalq əmək bölgüsündəki əsas xüsusiyyətləri qeyd olunmuşdur.

Açar sözlər: açıq iqtisadiyyat, idxal-ixrac, açıqlıq dərəcəsi, ixrac yönümlü, idxalın əvəzlənməsi, makroiqtisadi sabitlik, liberal ticarət.

GİRİŞ

Açıq iqtisadiyyat nəzəriyyəsi çərçivəsində ölkələr adətən böyük və kiçik açıqlıq modelinə bölünürlər. Lakin belə bölgüyə yanaşma və kriteriyalar nəzəri ədəbiyyatlarda fərqlidir. Adətən ölçüsünə görə iri olan ölkələr beynəlxalq əmək bölgüsündə iştirak etdiyinə, qlobal mal

bazarlarında konyunkturaya təsir edə bildiyinə görə, həmçinin əsas global iqtisadi parametrləri formalaşdırmaq üçün resurs və potensiala malik olduğu üçün onlar böyük açıqlığa malik ölkə modelinə daxil edilir. İnkişaf etmiş ölkələr ənənəvi olaraq qeyd edilən xüsusiyyətləri özündə birləşdirdiyindən yüksək açıq ölkələr hesab olunurlar.

Bundan fərqli olaraq iqtisadiyyatı kiçik açıqlığa malik ölkələr global bazarlardakı proseslərə və beynəlxalq faiz dərəcəsinin formalaşmasına təsir göstərə bilmirlər. Əksinə, belə ölkələrin iqtisadiyyatı global bazarlardakı proseslərdən əhəmiyyətli dərəcədə təsirlənir. Məsələn, keçid tipli və inkişaf etməkdə olan ölkələr (Azərbaycan, Latviya, Litva, Estoniya) belə qrupa daxil edilir. Bu baxımdan belə iqtisadiyyatlı ölkələrdə idxaldan asılılığın aradan qaldırılması və ixrac yönümlü inkişaf modelinin qurulması daha məqsədə uyğun hesab olunur.

Tədqiqatın əsas məzmunu

Məlum olduğu kimi, beynəlxalq iqtisadi əlaqələrdə iştirakın ən klassik forması kimi mal və xidmətlərin beynəlxalq ticarəti, kapitalın beynəlxalq hərəkəti, işçi qüvvəsinin beynəlxalq miqrasiyası, beynəlxalq valyuta-kredit və hesablaşma münasibətləri çıxış edir. Qeyd edilən iqtisadi münasibət göstəricilərinin inkişafı ölkələrdə onların açıqlıq dərəcəsindən asılıdır. İqtisadiyyatın açıqlıq dərəcəsi də məhz bunun əsasında müəyyən olunur.

İqtisadiyyatın açıqlıq dərəcəsinə dair iqtisadçılar arasında birmənalı fikir mövcud deyildir. Məsələn, fransız iqtisadçısı M.Pebroya görə, açıqlıq və sərbəst ticarət lider ölkələrin iqtisadiyyatları üçün daha əlverişli oyun qaydalarına malikdir [1]. Lakin uzun müddətdir ki, belə bir yanaşma artıq öz aktuallığını itirmişdir. Çünki ölkələrin açıqlığa can atması obyektiv xarakter almağa başladı və dünya təsərrüfat sisteminin qarşılıqlı inteqrasiyası və qloballaşması ilə şərtləndi.

Bütövlükdə iqtisadi ədəbiyyatlarda mövcud olan istiqamətlərin təhlili göstərir ki, milli iqtisadiyyatların açıqlıq probleminə asılı və idarə oluna bilən hal kimi yanaşılmalıdır. Belə ki, iqtisadiyyatın açıqlıq dərəcəsinin artması və qloballaşma proseslərinin təsirlərini göstərən vahid meyarlar mövcud deyildir. Xarici amillərin ölkə iqtisadiyyatına təsiri şərtləri məhz iqtisadiyyatın açıqlıq dərəcəsinin genişlənməsini şərtləndirir. Bir sıra iqtisadçılar qeyd edirlər ki, gizli açıqlıq xüsusilə keçid tipli ölkələr üçün yalnız iqtisadi inkişafı təmin etmir, həm də natamam struktura malik iqtisadiyyatlar üçün təhlükə mənbəyidir [3]. L.Lazebnik qeyd edir ki, milli iqtisadiyyatların dünya təsərrüfat sistemindən asılılığı həm ona yeni imkanlar verir, həm də itkilər gətirir [4].

Ümumilikdə iqtisadi ədəbiyyatların təhlili göstərir ki, ölkələrin dünya iqtisadiyyatında yeri və roluna dair müxtəlif yanaşmalar mövcuddur. Bunlardan kəmiyyət yanaşması ərazisinin ölçüsü və əhalisinin sayına görə kiçik iqtisadiyyatlı ölkəni müəyyən etməyə imkan verir. Amerika iqtisadçısı S.Kuznets qeyd edir ki, əhalisi 10 mln. nəfərdən az olan ölkələr kiçik hesab olunurlar [5].

Digər yanaşma iqtisadi göstəricilər üzrə təsnifləşdirmədir və belə göstəricilərə ÜDM-in həcmi, adambaşına ÜDM, daxili bazarın ölçüsü, idxal-ixracın ÜDM-ə nisbəti, adambaşına düşən gəlir və s. daxildir. Belə yanaşma əslində coğrafi kəmiyyət göstəricisinin qeyri-səmərəli kriteriya olduğunu deməyə əsas verir. P.Triffin ixrac kvotası kimi kəmiyyət göstəricisini

müəyyən edir. Belə ki, T.Stitovsky hesab edir ki, məhdud daxili bazara malik və xarici risklərdən yüksək asılı olan ölkələr kiçik iqtisadiyyatlı ölkə hesab olunurlar. Habelə ölkə daxili resurslar hesabına özünü tam təmin etmək potensialına malik olmadıqda o, iqtisadiyyatı kiçik açıqlığa malik ölkə hesab olunur [6].

Ölkələr üzrə belə yanaşmaya beynəlxalq ticarət təşkilatlarının sənədlərində də rast gəlinir və bu zaman kiçik, əlaqəli ölkə anlayışından istifadə olunur. Belə sənədlərdə hesab edilir ki, ölkə 1999-2004-cü illərdə aşağıdakı kriteriyalara cavab verdikdə o, kiçik açıq ölkə hesab olunur: a) qlobal ixracda payı $\leq 0,16$; b) sənaye məhsullarının qlobal ticarətində payı $\leq 0,1$; v) aqrar məhsulların qlobal ticarətində payı $\leq 0,4$ [7].

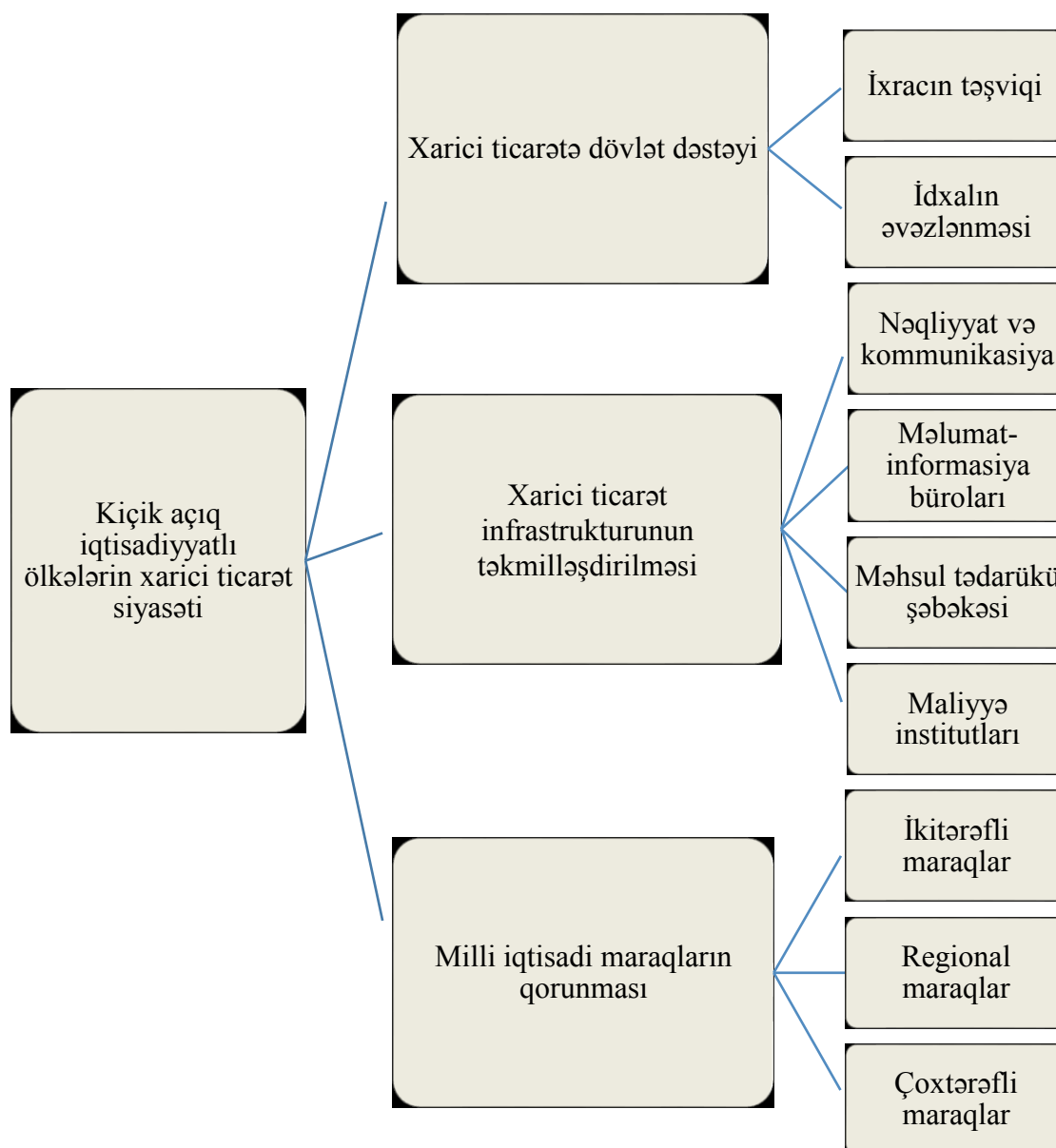
Ölkələrin qlobal iqtisadi və ticarət münasibətlərində rolunun müəyyən olunmasına kəmiyyət kriteriyası ilə yanaşı, keyfiyyət yanaşması da təsir edir. Bu yanaşmaya görə qlobal iqtisadi siyasət və bazarlara təsir etmək potensialı olmayan, əksinə, xarici şoklara həssas olan ölkələr kiçik açıq iqtisadiyyatlı ölkələr hesab olunur. Belə yanaşmada həll edici göstərici iqtisadi effekt hesab olunur ki, bu da xarici ticarət tənzimlənməsi alətlərindən istifadə edilən zaman meydana çıxır. B.Xozkman qeyd edir ki, iqtisadiyyatı kiçik açıqlığa malik ölkələr tərəfindən tələb və ya təklifin dəyişməsi qlobal qiymətlərə təsir edə bilmir. Məsələn, belə ölkələrdə ticarət tariflərinin dəyişməsi milli istehsalın qeyri-səmərəliliyini və xarici tələbin məhdudlaşmasını şərtləndirir. İri iqtisadiyyatlı ölkələr isə ticarət şəraitinin yaxşılaşmasından mühüm fayda əldə edirlər [8, p. 14-32].

Tədqiqatlar göstərir ki, Azərbaycan kimi iqtisadiyyatı kiçik açıqlığa malik ölkələrin xarici ticarət siyasətinin üç struktur elementini fərqləndirmək olar [9, s.122-130]:

1. Xarici ticarətin, xüsusilə ixracın inkişafı və diversifikasiyasının dövlət tərəfindən dəstəklənməsi. Təcrübə göstərir ki, xarici ticarətə dövlət dəstəyi müxtəlif metod və alətlər vasitəsilə həyata keçirilir, eləcə də milli maraqların və ixracın stimullaşdırılması üzrə tədbirlər həyata keçirilir. Belə bir dəstək idxalın əvəzlənməsi və ixracıönümlü inkişaf modeli çərçivəsində geniş yayılmışdır.

2. Xarici ticarətin inkişafı üçün zəruri olan infrastruktur və qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi, bu istiqamətdə beynəlxalq normalara uyğunlaşma. Xarici ticarət infrastrukturunu ölkənin xarici ticarətinin həcmnin, yəni onun açıqlıq dərəcəsinin genişlənməsinə, idxal-ixrac əməliyyatlarının strukturunun diversifikasiyasına, xarici ticarətdə iştirakçıların sayının genişlənməsinə xidmət edir.

3. Çoxtərəfli milli iqtisadi maraqların qorunması. Xarici ticarət siyasətinin üçüncü elementi kimi ölkənin milli maraqlarının qorunması ikitərəfli iqtisadi-ticarət əlaqələrinin formalaşdırılmasını, bu istiqamətdə mövcud olan məhdudiyyətlərin aradan qaldırılmasını nəzərdə tutur. Bu məqsədlə adətən ölkələr müxtəlif ticarət təşkilatlarında vahid qayda əsasında iqtisadi-ticarət münasibətlərinin qurulmasına üstünlük verirlər. Məsələn, ÜTT, Avropa İqtisadi Birliyi və s. kimi beynəlxalq birliklər ölkələr arasında vahid ticarət siyasətinin formalaşmasını təmin edir.

Şəkil 1. İqtisadiyyatı kiçik açıqlığa malik ölkələrdə xarici ticarət siyasətinin strukturu

Şəkil 1-də qeyd edilənləri və ölkə təcrübələrini nəzərə almaqla qeyd edə bilərik ki, “öz gücü hesabına irəliləmə” (self reliance) konsepsiyası idxaləvəzedici sənayeləşmə siyasətinin əsasını təşkil edir. Yəni İEO-lərlə ticarət rəqabətli istehsalın yaradılmasını tələb edir. Azərbaycan kimi keçid tipli ölkələrdə idxalın əvəzlənməsi hər bir ölkə iqtisadiyyatının öz inkişafı dövründə keçməli olduğu mərhələlərdən biridir. Yeni istehsal sahələri yarandığı dövrdə onların müəyyən inkişaf mərhələsinə çatanaqədər xarici rəqabətdən qorunması və inkişafının dəstəklənməsi zəruridir. Lakin idxalın əvəzlənməsi daimi inkişaf modeli kimi qəbul olunarsa, bu, rəqabətlə üzləşməyən yerli istehsalın dövlət dəstəyinə arxalanaraq inkişafdan qalmasına

səbəb olar. Bu baxımdan, idxalın əvəzlənməsi siyasəti yerli istehsalın rəqabət qabiliyyətinin artırılmasına, yerli müəssisələrin xarici rəqabətə hazırlanmasına istiqamətlənməli və daha liberal iqtisadi siyasət üçün keçid rolunu oynamalıdır.

Bu səbəbdən ölkələr tərəfindən sərbəst ticarət siyasətinə qoşulma mal, xidmət və istehsal amillərinin beynəlxalq mübadiləsinin inkişafını təmin edir, həm də açıq tipli iqtisadiyyatın inkişafını dəstəkləyir. Bu çərçivədə hər hansı bir ölkənin istehsalı üzrə bu və ya digər səviyyədə ixtisaslaşdığı məhsul liberal ticarət hesabına global dəyər zəncirində yer alır. Təsədüfi deyildir ki, qərb iqtisadçılarından V.Tomas və C.Neşa belə hesab edirlər ki, xarici ticarətdə məhdudiyyətlərin aradan qaldırılması və qiymət mexanizminə üstünlük verilməsi ticarətin liberallaşmasını, eləcə də İEÖ-in iqtisadi-ticarət əlaqələrinə qoşulma perspektivini yaxşılaşdırır [11, c.90-100].

Təcrübədə idxal əvəzedici sənayeləşmə ilk olaraq ABŞ və Qərbi Avropa ölkələri tərəfindən tətbiq edilmişdir. İlk dövrlərdə yeni yaranmış sənaye sahələri dövlət tərəfindən fəal şəkildə qorunmuşdur. Bu dövrdəki idxal əvəzedici sənayeləşmənin digər səciyyəvi xüsusiyyəti onun “milli” xarakter daşması idi. Bəzi ölkələrdə infrastruktur investisiyaları üçün maliyyələşmə xaricdən cəlb olunsa da, sənaye sahələri əsasən yerli sahibkarların əlində cəmləşmiş, fəaliyyət üçün tələb olunan avadanlıqlar və ixtisaslı işçi qüvvəsi isə, əsasən, İngiltərədən idxal olunmuşdur. İlk sənayeləşmə mərhələsi başa çatdıqdan sonra ABŞ və Qərbi Avropa ölkələrində idxal əvəzlənməsi tam aradan qalxmasa da, sənayeləşmə mexanizmi kimi öz qüvvəsini itirmişdir [12].

2004-cü ildə Baltik ölkələri Avropa Birliyinə üzv olduqdan sonra bu ölkələrin iqtisadiyyatında bir çox sahə, əsasən də sənaye və xarici ticarət əlaqələri sürətlə inkişaf etməyə başladı. İxrac olunan mallar – dəmir metallar, elektrik avadanlıqları, əczaçılıq məhsulları, taxta və dəniz məhsulları idi ki, bu da əsasən qonşu ölkələrə ixrac olunurdu. Xidmət sektoru, əkinçilik və maldarlıq sahəsində də bir çox irəliləyişlər baş verdi və ÜDM-in təxmini 70 faizə qədəri bu sahələrdən əldə olunurdu.

Latın Amerikasıda ölkələrində idxalın əvəzlənməsi I Dünya müharibəsi, 30-cu illərin Böyük Böhranı və II Dünya müharibəsi dövründə idxal olunmuş emal məhsullarının qıtlığı ilə əlaqədar olmuşdur. Siyasət çərçivəsində proteksionist tariflər, valyuta mübadiləsinə məhdudiyyətlər, yeni sənaye sahələrində kapital malları idxal edən şirkətlərə güzəştlərin tətbiqi, xammal, yanacaq və aralıq məhsulların idxalına güzəştli məzənnə rejimlərinin tətbiqi, dövlət bankları tərəfindən ucuz kreditlərin verilməsi, dövlət tərəfindən infrastrukturun inşası və dövlətin, xüsusilə, ağır sənaye sahələrində birbaşa iştirakı kimi tədbirlər həyata keçirilmişdir. Latın Amerikasında həyata keçirilmiş idxalın əvəzlənməsi ilkin mərhələdə yeyinti və yüngül sənaye sahələrinin inkişaf etdirilməsinə istiqamətlənmişdir. Sonrakı mərhələ isə ağır sənayedə idxalın əvəz olunmasını nəzərdə tuturdu.

Ümumilikdə Latın Amerikasıda ölkələrinin idxalın əvəzlənməsi siyasəti qısamüddətli dövrdə iqtisadi artımı sürətləndirsə də, uzunmüddətli dövrdə uğursuzluqla nəticələndi. İstehlak məhsullarında idxaldan asılılığın aradan qaldırılması bu məhsulların istehsalı üçün tələb

AUDİT 2021, 4 (34), səh.99-109.

AUDIT 2021, 4 (34), pp. 99-109.

olunan avadanlıq idxalından asılılıq yaratmışdır. Xarici kapitalın cəlbi isə xarici borclanma səviyyəsində artıma gətirib çıxarmışdı.

1970-80-ci illərdə bir sıra Asiya ölkələri (Cənubi Koreya, Tayvan) tərəfindən idxal əvəzlənməsi həyata keçirilmişdir. Bu ölkələrdə idxal əvəzlənməsi üzrə əsas məqsədlərdən biri ixracın genişləndirilməsi idi. İlk mərhələdə bir sıra baza sahələrdə – metallurgiya, kimya, avadanlıq və nəqliyyat vasitələri istehsalı, gəmiqayırma və yüngül sənayedə idxal əvəzlənməsi strategiyası tətbiq olundu. Bu sahələr dünya bazarına çıxmaq potensialına, əhəmiyyətli sahələrarası əlaqələrə, istehsalın texnoloji intensivliyini artırmaq imkanına malik olduqları üçün seçilmişdilər. İkinci mərhələdə isə sahələrin seçilməsi zamanı gəlirlilik, idarəetmənin keyfiyyəti kimi meyarlara diqqət verilir və uğurlu istehsalçılar dəstəklənirdi.

Asiya ölkələrində idxalın əvəzlənməsi ixracın stimullaşdırılması siyasəti üçün hazırlıq mərhələsi rolunu oynadı [14, s. 31-38]. İxracın həcmində yüksək artım məhz idxal əvəzlənməsi zamanı dövlət tərəfindən fəal şəkildə dəstəklənmiş və artıq daxili bazarda əhəmiyyətli oyunçuya çevrilmiş şirkətlərdə nail olundu. Baza sahələrin inkişaf etməsi bütünlükdə sənayedə rəqabət qabiliyyətinin artmasına gətirib çıxardı.

Rusiyada rublun devalvasiyasından sonra 2015-ci ildən mülki sənayenin ən çox ehtiyac duyulan sahələri üzrə 20 proqram işlənib hazırlanmışdır. Bu zaman prioritet sahələr kimi idxaldan ən yüksək asılılığa malik dəzgah istehsalı (idxalın çəkisi – 90%), mülki təyyarə istehsalı (80%), ağır maşınqayırma (70%), neft-qaz sektoru üçün avadanlıq təchizatı (60%), energetika avadanlığı istehsalı (50%) və kənd təsərrüfatı maşınları istehsalı (50-90%) sahələri müəyyənləşdirilmişdir. Layihələrə maliyyə dəstəyi kimi dövlət subsidiyaları verilmiş, tədqiqatların birgə maliyyələşdirilməsi həyata keçirilmiş, dövlət satınalmalarında iştirak edən holdinqlər qrant və güzəştlərlə təmin olunmuşdur. Şirkətlərin güzəştli şərtlərlə və uzunmüddətli dövr üçün kreditləşmə həcmi artırılmışdır. Dövlət tərəfindən strategiya çərçivəsində layihələri dəstəkləmək məqsədilə federal büdcədən iri həcmli borclar, istehsal mərhələsindəki müəssisələrin maliyyələşdirilməsi və dövlət bələdiyyə satınalmaları yolu ilə idxal əvəzlənməsinin stimullaşdırılmasına yönəlmiş xüsusi tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Strategiya kənd təsərrüfatı sektoru üçün xüsusilə faydalı olmuşdur. Kənd təsərrüfatı avadanlığı istehsalı 50% artmış, taxıl, xüsusilə buğda istehsalı 2016-cı ildə rekord səviyyəyə çatmış və Rusiya dünyada ən böyük taxıl ixracatçısına çevrilmişdir. Nəqliyyat sənaye kompleksində müsbət meyillər müşahidə olunmuşdur [15, s. 34-38]. 2017-ci ildə avtomobil istehsalı 41%, ixracı isə 47% artmış, Rusiya tərəfindən beynəlxalq bazarlarda silah satışı isə 14 mlrd. dollara çatmışdır (100%-dən çox artım). Kompüter və tamamlayıcı aksesuar istehsalı 2017-ci ildə 16.4% artmışdır. Yerli kompüter proqramları istehsalında canlanma olmuş, ilkin qiymətləndirmələrə görə 2017-ci ildə sahə üzrə ümumi dövriyyə 13% artaraq, 13.6 mlrd. Dollara çatmışdır. Dövlət müəssisələrində yerli proqram təminatlarından istifadəyə keçid daxili bazarı genişləndirmiş, digər tərəfdən ixracın həcmində də artım müşahidə olunmuşdur. Bu islahatlar, tədbirlər Rusiyada pərakəndə satış bazarında idxal məhsullarının payının 2014-cü ildə 34%-dən 2016-cı ilin sonunda 23%-ə enməsinə təmin etmişdir [16, c. 37-30].

AUDİT 2021, 4 (34), səh.99-109.

AUDIT 2021, 4 (34), pp. 99-109.

Bütövlükdə xarici ticarət üzrə ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, ixrac yönümlü siyasət daxili bazara yönəlmə ilə müqayisədə daha yaxşı iqtisadi nəticələr verir. Belə ölkələrdə ixracın artımı iqtisadi inkişafın əsasını təşkil etmiş və artım tempi digər ölkələrlə müqayisədə daha sürətli olmuşdur. Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, ixrac və istehsalın artımı arasında müşahidə edilən asılılıq müəyyən həddə qədər mövcuddur:

Birinci, ixrac istehsalın həcminə əsaslanır və bu iki göstərici arasında sıx qarşılıqlı əlaqə mövcuddur. Reqressiya əlaqələri də istehsalın artımı – ixracın artımı prinsipinin mövcudluğunu təsdiq edir. Lakin az sayda ölkələr üçün istehsalın həcmi ilə ixracın artması arasında pozitiv əlaqə alınmışdır. Xüsusilə aşağı gəlir qrupunda olan ölkələr üçün belə əlaqə daha nəzərəcarpacaq olmuşdur.

İkinci, çox az sayda tədqiqat işlərində hesablamalarda ticarət rejiminə də baxılır. Bu səbəbdən hətta ixrac və xaricə yönəlmə ilə istehsal arasında pozitiv əlaqə müəyyən edilsə də, bu, ixrac yönümlü siyasətdən istifadə edilməsinin dolayı göstəricisidir.

Faktiki tədqiqatlar və ölkə təcrübələri ixracın inkişafı üçün nisbətən stabil və əlverişli məzənnənin də nəzərə alınmasını tələb edir. Bir sıra iqtisadçılar tədqiqatlarında belə bir nəticəyə gəlmişlər ki, “Şərqi Asiya möcüzəsi” ticarətin liberallaşdırılması ilə deyil, büdcə-vergi sisteminin stabilliyi şəraitində dövlətin ixracı dəstəkləməsi ilə əlaqədar olmuşdur. Belə ki, ixracın əlverişli genişlənməsində aşağıdakı amillər qeyd edilmişdir: makroiqtisadi sabitlik, ixracatçılar üçün əlverişli məzənnə və ixracatçılara resurslara çıxış üçün qiymət üzrə əlverişliliyinin təmin edilməsi. Bunun üçün ixrac ediləcək məhsulda zəruri aralıq məhsul idxalı kəmiyyət məhdudiyyətlərindən, gömrük vergi rüsumlarından və qeyri-tarif baryerlərindən azad edilməlidir. Bu fakt sənaye ixracının sürətli artımı üzrə qabaqcıl təcrübəyə malik Hon-konq, İndoneziya, Koreya, Malayziya, Sinqapur, Tailand, Tayvan və Yaponiya kimi ölkələrdə mövcud olmuşdur.

Lakin idxalla rəqabət apara biləcək idxal əsaslı sənaye istehsalının yaradılması az sayda ölkədə uğurlu olmuşdur. Birinci, milli valyutanın ucuzlaşdırılması kimi yüksək proteksionizm ixracın artması üçün məhdudiyyətə çevrilir. Belə ki, aralıq məhsul idxalından yüksək asılılıq şəraitində milli valyutanın ucuzlaşması aralıq məhsulu bahalaşdırmaqla, qiymət effekti yaradır. İkinci, kapital nəzarəti və idxalın lisenziyalaşdırılması dünya bazar qiymətləri hesabına idxala çıxışı məhdudlaşdırır.

Beləliklə, xarici ticarətin genişlənməsi və diversifikasiyası, eləcə də coğrafi baxımdan İEO-in yaratdığı dəyər zəncirinə qoşulma ticarət infrastrukturunun inkişafını və liberal siyasət tələb edir. Eyni zamanda idxalın əvəzlənməsi siyasəti ixracayönəlməni də nəzərə almalıdır. İdxal və ixracın tənzimlənməsi üzrə iqtisadi alətlər mövcud olsa da, milli istehsalçı və istehlakçıların maraqlarının müdafiəsi, ikitərəfli iqtisadi-ticarət əlaqələrdə qarşılıqlı güzəştlərə önəm verilməlidir. Xarici ticarət siyasətində Azərbaycan kimi inkişaf etməkdə olan ölkələr ticarət əməliyyatlarında yüksək texnoloji bazarlara istiqamətlənməni prioritet kimi nəzərə almalıdırlar.

Y E K U N

Qeyd edilənlərdən belə nəticəyə gəlmək olar ki, iqtisadiyyatın açıqlıq dərəcəsinin artmasının iki mümkün tərəfi var: yüksək açıqlıq bir tərəfdən ölkə üçün mühüm üstünlükləri təmin edir (xüsusilə ixtisaslaşmanın dərinləşməsi, resursların rəşional bölgüsü və istifadəsi, qabaqcıl ölkə təcrübələrindən faydalanma, rəqabətin güclənməsi və s.), digər tərəfdən isə maliyyə-iqtisadi sistemi üçün risk mənbəyinə çevrilir və ölkənin inkişaf prioritetlərinin müəyyən edilməsində dilemma yaradır: sərbəst qlobal ticarətdə iştirak və ya daxili bazarın qorunması.

Bütün bunları ümumiləşdirsək qeyd edə bilərik ki, ölkələrin inkişaf səviyyəsi üzrə, yəni yüksək, orta və ya aşağı inkişaf ölkə kimi təsnifləşdirilməsi daha məqsədəuyğun olardı. Belə ki, iqtisadiyyatda struktur dəyişmələr qeyri-stabilliyin əsas səbəbi kimi çıxış edir. Hazırda ərazi baxımdan kiçik ölkələr rəqabət imkanlarını və dünya təsərrüfat sistemindəki prosesləri müəyyən edə bilirlər. Məsələn, Lüksemburq bank sferasına xüsusi önəm vermiş, depozitlər üzrə xüsusi güzəştlər tətbiq etmişdir ki, bu da rezident və qeyri-rezidentlərin ölkənin bank sektoruna marağını artırmışdır. Nəticədə Lüksemburq bu gün Avropanın maliyyə mərkəzlərindən biri hesab olunur. Halbuki, həmin güzəşt sistemini 70-ci illərdə Almaniya və İsveçrə qadağan etmişdir. Belçika isə öz iqtisadiyyatında yüksək texnoloji quruluşa malik sənaye sahələrinin payının artırılması məqsədi qoymuşdur. Hollandiya da, “Holland xəstəliyi”ni tədricən aradan qaldırmış və hazırda intellektual tutumlu məhsul ixracında lider mövqedədir.

Lakin, idxalla rəqabət apara biləcək idxal əsaslı sənaye istehsalının yaradılması az sayda ölkədə uğurlu olmuşdur. Birinci, milli valyutanın ucuzlaşdırılması kimi yüksək proteksionizm ixracın artması üçün məhdudiyyətə çevrilir. Belə ki, aralıq məhsul idxalından yüksək asılılıq şəraitində milli valyutanın ucuzlaşması aralıq məhsulu bahalaşdırmaqla, qiymət effekti yaradır. İkinci, kapital nəzarəti və idxalın lisenziyalaşdırılması dünya bazar qiymətləri hesabına idxala çıxışı məhdudlaşdırır.

Beləliklə, xarici ticarətin genişlənməsi və diversifikasiyası, eləcə də coğrafi baxımdan İEO-in yaratdığı dəyər zəncirinə qoşulma ticarət infrastrukturunun inkişafını və liberal siyasət tələb edir. Eyni zamanda idxalın əvəzlənməsi siyasəti ixracayönləməni də nəzərə almalıdır. İdxal və ixracın tənzimlənməsi üzrə iqtisadi alətlər mövcud olsa da, milli istehsalçı və istehlakçıların maraqlarının müdafiəsi, ikitərəfli iqtisadi-ticarət əlaqələrində qarşılıqlı güzəştlərə önəm verilməlidir. Xarici ticarət siyasətində Azərbaycan kimi inkişaf etməkdə olan ölkələr ticarət əməliyyatlarında yüksək texnoloji bazarlara istiqamətlənməni prioritet kimi nəzərə almalıdırlar.

AUDİT 2021, 4 (34), səh.99-109.
AUDIT 2021, 4 (34), pp. 99-109.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Dustmann, C., F. Fasani, T. Frattini, L. Minale, and U. Schnberg (2017a). "On the Economics and Politics of Refugee Migration." *Economic Policy*, 32(91), 497–550.
2. Yadigarov T.A. "Gömrük statistikasını və müasir informasiya texnologiyaları". Bakı, «Avropa» nəşriyyatı, 2020, -550 səh.
3. CIA. "CIA Factbook". Archived from the original on 2018.
4. Economist (2017). Daily chart: Military spending by NATO members, February 16th, 2017, <https://www.economist.com/graphic-detail/2017/02/16/military-spending-by-nato-members> (last accessed June 25th);
5. Joshi, V., & Skidelsky, R. (2010). Keynes, Global Imbalances, and International Monetary Reform, Today. In S. Claessens, S. Evenett, & B. M. Hoekman (Eds.), *Rebalancing the global economy: A primer for policymaking* (pp. 173-180). London, UK: Centre for Economic Policy Research.
6. Jo Harper (2018). Juncker promises Trump 'facts' as cold trade war threatens to heat up, DW Business, June 11th, 2018, <http://www.dw.com/en/juncker-promises-trump-facts-as-cold-trade-war-threatens-to-heat-up/a-44158418> (last accessed June 25th, 2018).
7. Vəliyev D.A. Azərbaycanın global iqtisadiyyata inteqrasiyası, Bakı, Adiloğlu nəşriyyatı, 2008.
8. Tine Helene Birkeland. Trade theory and intra-industry trade (Data from European trade 1970 – 2010). UNIVERSITY OF OSLO 2012. https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/17083/Birkeland_Master.pdf?sequence=2
9. Qənbərov F. Azərbaycanın xarici iqtisadi əlaqələri: nailiyyətlər və perspektivlər. Kollektiv monoqrafiya. AMEA iqtisadiyyat İnstitutu. s.113-160.
10. Ben Bernanke (2015). Germany's trade surplus is a problem, Brookings Institution, April 3rd, 2015, <https://www.brookings.edu/blog/ben-bernanke/2015/04/03/germanys-trade-surplus-is-a-problem> >.
11. Epshtein, D., 2017. Business Source Premier. Problems of Economic Transition, (Import Substitution and Neo-Industrialization), pp. 186-201.
12. UNCTADstat [Electronic resource] // United Nations Conference on Trade and Development. – Mode of access: <http://unctadstat.unctad.org/EN/Index.html>. – Date of access: 11.06.2016.
13. Knuf T. Bertelsmann-Studie: Deutschland profitiert von der EU. 2014. URL: <http://www.berlinerzeitung.de/wirtschaft/deutschland-profitiert-von-der-eu>
14. Activity of Multinational Enterprises - AMNE www.oecd.org/sti/ind/amne.htm
15. A third of EU trade is with the United States and China. International trade in goods in 2018. Eurostat.
16. Companies aim to improve oil and gas production efficiency in Azerbaijan: <https://www.worldpipelines.com/business-news/30082018/companies-aim-to-improve-oil-and-gas-production-efficiency-in-azerbaijan/>
17. Şəkərliyev A.Ş., Şəkərliyeva Z.A. "Gömrük işinin təşkili və idarə edilməsi". Bakı, 2014.
18. Похолозин В. Стратегия экспортной диверсификации как приоритетный инструмент совершенствования внешнеторговой сферы Южно-Африканской Республики [Электронный ресурс] / В. Похолозин // Управл. экон. системами. – 2015. – № 8. – <http://uecs.ru/makroekonomika/item/>

*Набизаде Камран Рауф оглы,
докторант,
Бакинский Университет Бизнеса
E-mail: nebizadek@gmail.com
© Набизаде К.Р., 2021*

ОСНОВНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ВНЕШНЕТОРГОВОЙ ПОЛИТИКИ МАЛЫХ СТРАН С ОТКРЫТОЙ ЭКОНОМИКОЙ

Р Е З Ю М Е

Цель исследования - определить влияние стран на процессы на международном рынке, а также основные особенности их участия в этих процессах, исходя из критериев, определяющих измерения стран с открытой экономикой.

Методология исследования - возникновение, формирование и развитие больших и малых открытых экономик, а также методологические подходы к сравнительному анализу открытых экономик и научные взгляды многих исследователей.

Практическая значимость исследования - в последнее время наблюдается быстрая интеграция стран с переходной экономикой в Европейский Союз. Эта интеграция также предоставляет широкий спектр возможностей для стран Восточной Европы с переходной экономикой специализироваться на международном производстве и диверсифицировать торговлю. По этой причине изучение опыта европейских стран с небольшой экономикой, которые могут присоединиться к мировой экономике, является важным примером для Азербайджана.

Результаты исследования - предлагается усовершенствовать нормативно-правовую базу, необходимую для развития внешнеэкономических связей, диверсифицировать уровень открытости экономики и увеличить количество участников внешней торговли за счет соблюдения международных норм в этой сфере.

Оригинальность и научная новизна исследования - исследовательская работа основана на научных трудах многих исследователей. По их словам, отмечалось периодическое обновление открытой экономики и основные черты международного разделения труда.

Ключевые слова: открытая экономика, импорт-экспорт, степень открытости, экспортно-ориентированность, импортозамещение, макроэкономическая стабильность, либеральная торговля.

*Kamran Rauf Nabizadeh,
Ph.D. Student,
Baku Business University,
Email: nebizadek@gmail.com
© K.R.Nabizadeh, 2021*

MAIN FEATURES OF FOREIGN TRADE POLICY OF SMALL COUNTRIES WITH OPEN ECONOMY

A B S T R A C T

The purpose of the research - to determine the impact of countries on the processes in the international market, as well as the main features of their participation in these processes, based on the criteria that determine the measurement of countries with open economies.

The methodology of the research - the emergence, formation and development of large and small open economies, as well as methodological approaches to the comparative analysis of open economies and the scientific views of many researchers.

The practical importance of the research - rapid integration of transition countries into the European Union has been observed recently. This integration also provides a wide range of opportunities for transitional Eastern European countries to specialize in international production and diversify trade. For this reason, the study of the experience of European countries with small economies that can join the global economy is an important example for Azerbaijan.

The results of the research - it is proposed to improve the legal framework necessary for the development of foreign economic relations, to diversify the level of openness of the economy and increase the number of participants in foreign trade as a result of compliance with international norms in this area.

The originality and scientific novelty of the research - the research work refers to the scientific works of many researchers. According to them, the periodic renewal of the open economy and the main features of the international division of labor were noted.

Keywords: open economy, import-export, degree of openness, export-oriented, import substitution, macroeconomic stability, liberal trade.

*Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur:
06.10.2021
Təkrar işləməyə göndərilmişdir:
11.10.2021
Çapa qəbul olunmuşdur: 22.10.2021*

*Дата поступления статьи в редак-
цию: 06.10.2021
Отправлено на повторную обра-
ботку: 11.10.2021
Принято к печати: 22.10.2021*

*The date of the admission of the article
to the editorial office: 06.10.2021
Send for reprocessing: 11.10.2021
Accepted for publication: 22.10.2021*